

ного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 4 (31) С. 91–104.

10. Traer R. Christian Support for Human Rights. Religion and Human Rights. 2015. Vol. 3. № 1. URL: <http://religionhumanrights.com/Religion/Christian/christian.fhr.htm>.

11. Walzer M. The Revolution of the Saints: A Study in the Origins of Radical Politics. New York: Atheneum, 2010. 385 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/35414359_The_Revolution_of_the_Saints_A_Study_in_the_Origins_of_Radical_Politics.

12. Юркевич П.Д. Мир с ближним как условие христианского общежития. Мир с ближним как условие христианского общежития. (Труды Киевской Духовной Академии, 1860 г.). Философские произведения. Москва: Правда, 1990. 860 с.

13. Максимов С.І. Кантівський проект правового суспільства і нові демократії. Проблеми філософії права. Київ-Чернівці, 2006–2007. Т. IV – V. С. 17–23.

14. Фома Аквинский. О справедливости: вопрос 58. Сумма теологии: в 12 т. К.: Ника-Центр, 2010. 432 с. Т. VIII. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessiisumma-teologii-tom-8/12>.

15. Костирев А.Г. Ціннісна комунікація як необхідна умова консолідації української нації. Політичний менеджмент. 2007. № 5. С. 105–116.

16. Юркевич П.Д. Сердце и его значение в духовной жизни человека, поучению Слова Божия. Философские произведения. Москва: Правда, 1990. 860 с.

ОЛІЙНИК В. С.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права,
конституційного права
(Академія Державної пенітенціарної
служби)

ОЛІЙНИК В. В.,

студент II курсу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 342.241

РЕСПУБЛІКАНСЬКА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено аналізу республіканської форми правління. Головною ознакою республіки, яка відрізняє її від монархії, є те, що в ній найвищі органи публічної державної влади обираються народом на певний строк. Визначені юридичні ознаки республіки. Головним критерієм виокремлення сучасних форм правління та різновидів республіканської форми правління є взаємовідносини парламенту, глави держави й уряду. Республіканська форма правління поділяється на президентську, парламентську і змішану (парламентсько-президентську, президентсько-парламентську). Розкрито особливості форми правління в Україні, визначені її недоліки та шляхи їх подолання.

Ключові слова: *республіка, монархія, президентська республіка, змішана республіка, парламентська республіка, президент, уряд, парламент.*

Стаття посвячена аналізу республіканської форми правління. Головним признаком республіки, котрий отличает її від монархії, являється те, що в ній вищі органи публічної державної влади вибираються народом на визначений термін. Визначені юридичні ознаки республіки. Головним критерієм виділення сучасних форм правління і різновидностей республіканської форми правління являються взаємозв'язки парламенту, глави держави і уряду. Республіканська форма правління ділиться на президентську, парламентську і змішану (парламентсько-президентську, президентсько-парламентську). Розкриті особливості форми правління в Україні, визначені її недоліки і шляхи їх подолання.

Ключевые слова: *республика, монархия, президентская республика, смешанная республика, парламентская республика, президент, правительство, парламент.*

The article is sanctified to the analysis of republican form of rule. The main sign of republic, that distinguishes her from a monarchy, is that in her the supreme bodies of public state power are elected by people on a certain term. The legal signs of republic are certain. A main criterion in relation to a selection in general of modern forms of rule and varieties of republican form of rule are mutual relations of parliament, head of the state and government. The republican form of rule is divided by presidential, parliamentary and mixed (parliament-presidential, presidential-parliamentary).

Key words: *republic, monarchy, president republic, mixed republic, parliament republic, president, government, parliament.*

Вступ. Сьогодні Україна перебуває в стані політичної, економічної і соціальної кризи. Однією з основних причин політичної кризи є недовіра населення до органів державної влади. Як один зі шляхів виходу з цієї ситуації деякі науковці й експерти називають зміну форми правління в Україні. У нашій статті ми розглянули республіканську форму правління, проаналізували особливості змішаної республіки, яка існує зараз в Україні, та її недоліки, а також запропонували шляхи подолання кризи, що склалася нині в нашій державі.

У контексті досліджуваної проблеми окремі її аспекти аналізувалися у працях таких вчених, як: О. Зазнаєв, С. Бостан, О. Зайчук, М. Кельман, В. Котюк, С. Серьогіна, М. Орзіх, О. Скакун, В. Протасова, О. Харченко; авторитетних американських політологів: Х.Дж. Лінца, М.С. Шугарта, Дж. Кері, Дж. Сарторі, Е. Хейвуда; фахівців із конституційного права зарубіжних країн: В. Сорокіна, А. Георгіци, В. Ріяки, В. Шаповала, М. Баглая, В. Чиркіна та ін.

Постановка завдання. Визначити основні критерії визначення республіканської форми правління, основні види республік і їх ознаки; визначити особливості та недоліки дійсної в Україні форми правління.

Результати дослідження. Республіка є домінуючою формою державного правління у світі. Із понад 200 держав, що існують нині, близько 160 перейшли до демократичної республіканської форми правління. Головною ознакою республіки, яка відрізняє її від монархії, є те, що в ній найвищі органи публічної державної влади обираються народом на певний термін. Вони підзвітні та підконтрольні народові, виконують свої повноваження на підставі конституції та інших законів і в разі протиправної діяльності несуть різні види юридичної, політичної, а також моральної відповідальності [1, с. 25].

Виділяють такі юридичні ознаки республіки: а) обмеження влади вищих органів державної влади строком, закріпленим у конституційних законах; б) виборність і періодична

змінюваність складу вищого органу законодавчої влади та глави держави (президента); в) відповідальність глави держави; г) верховенство актів, які видаються вищим представницьким законодавчим органом країни [2, с. 88].

В.Є. Протасова визначає два підходи до класифікації республіканської форми державного правління. У межах першого об'єкт дослідження становлять розвинені державно-правові системи, яким властиві ознаки сучасних демократичних правових держав. Прихильники цього підходу виокремлюють певний набір базових юридичних ознак і на їх підставі доходять висновку про різновид форми державного правління конкретної республіки. Кількісний набір їх нечисленний, обмежена і кількість форм: президентські, парламентські та змішані (парламентсько-президентські та президентсько-парламентські) республіки. Відмінності ж в організації державної влади певної країни прихильниками цієї позиції сприймаються як виняток [3, с. 27].

Враховуючи те, що серед науковців немає єдиної думки стосовно визначення різновидів республік, на перше місце виходить питання встановлення сукупності класифікаційних критеріїв, на основі яких виділяються різновиди республік.

Головним критерієм виокремлення сучасних форм правління та різновидів республіканської форми правління є взаємовідносини парламенту, глави держави й уряду. Такий підхід обґрунтований не лише теоретико-історичними доводами, а й практично-політичними (інструментальними), що дає змогу визначитися щодо ефективності державного керівництва, дієвості державного механізму, оптимального співвідношення держави з громадянським суспільством, людиною, що особливо важливо в умовах визнання людини найвищою соціальною цінністю й оцінки діяльності держави саме під таким кутом зору [4, с. 73].

Так, В.Є. Протасова, класифікуючи республіканську форму державного правління, вважає конститутивними такі критерії: а) поділ державної влади; б) модель компетенційної взаємодії, врівноваження й обмеження між вищими органами законодавчої, виконавчої влади і главою держави, яка, зокрема, передбачає певний ступінь впливу останнього і законодавчої влади через засоби й порядок формування й відповідальності на виконавчу владу; в) спосіб обрання глави держави (парламентський або позапарламентський). Зміст другого критерію відбиває поняття «система (механізм) стримувань і противаг», яке традиційно вважається складником теорії поділу державної влади. Оскільки ця система іноді розуміється як окремий принцип організації державно-владних інститутів, доцільно визначити її як окремий класифікаційний критерій [3, с. 26].

О. Петришин та С. Серьогіна також вважають, що головним для визначення тієї чи іншої форми правління є особливості відносин у системі «президент – парламент – уряд», насамперед – хто (президент чи парламент) формує уряд і перед яким із зазначених органів відповідає [13, с. 57].

Класична доктрина конституційного права, прихильниками якої є ми, класифікує республіканську форму правління на президентську, парламентську і змішану (парламентсько-президентську, президентсько-парламентську). Вважаємо, що ця класифікація є найбільш характерним відображенням політико-правових реалій сьогодення.

Варто згадати, що у XIX – XX ст. виникли декілька типів і видів республіки: 1) класична республіка, яка має різні види (президентська, парламентарна і президентсько-парламентарна (змішана форма правління або напівпрезидентська)). Назви значною мірою умовні, особливо «президентська республіка», оскільки в чистому вигляді таких республік майже не існує, за винятком тих, де вся фактична законодавча і виконавча влада сконцентрована в руках президента; 2) соціалістичні республіки: Паризька комуна, Радянська республіка, народно-демократична республіка, народна республіка; 3) інші види республік: ісламська, кооперативні, військові республіки тощо [6, с. 160]. Одні автори вказують на існування трьох типів (президентський, парламентський, напівпрезидентський), інші – п'яти (президентський, парламентський, президентсько-парламентський, прем'єрсько-президентський, асамблейно-незалежний) [7].

Під президентською республікою розуміється така республіка, в якій президент обирається всім населенням або колегією виборців. Він є главою держави, формує й очолює найвищу виконавчу владу, тобто уряд, і несе всю відповідальність за його діяльність [6, с. 160].

Сучасне конституційне право зарубіжних країн розрізняє такі різновиди президентської республіки: президентсько-монархічний, президентсько-партократичний, президентсько-мілітарний. Дійсно, на думку М. Орзіха, є така класифікація президентської форми правління, але ж її вада – у відсутності єдиного критерію, підстави запропонованої класифікації. Тут є елемент, що орієнтований на роль політичних партій або засіб утворення форми правління, насамперед державного режиму. У літературі всі ці форми об'єднуються у суперпрезидентську республіку.

Змішана республіка (президентсько-парламентська або парламентсько-президентська) займає проміжне положення між президентською республікою і парламентарною. Характерними рисами змішаної республіки є такі:

- влада приблизно порівну поділена між президентом і парламентом;
- президент обирається всенародно і виконує свої функції, а парламент – свої;
- президент і парламент спільно беруть участь у формуванні уряду (наприклад, президент пропонує кандидатури міністрів, а парламент затверджує їх);
- прем'єр-міністр виконує самостійну роль і є фактично другою після президента посадовою особою в країні;
- уряд несе відповідальність і перед президентом, і перед парламентом (президент може самостійно звільнити уряд, а парламент може виразити уряду вотум недовіри).

Прикладами змішаних республік можуть служити: Франція, Польща, Україна, Португалія, Фінляндія, Хорватія.

На практиці в змішаній республіці, незважаючи на значні повноваження парламенту, значну роль виконує президент (але не виключно, як в класичній президентській республіці).

У структурно-інституціональній системі державної влади, побудованій на підставі «м'якого» («гнучкого», «часткового») її поділу, над урядовою владою домінує парламент, форми державного правління таких держав зазвичай іменують парламентськими [14, с. 52].

Парламентська форма правління передбачає наявність колегіального органу представницької влади (парламенту), колегіального органу виконавчої влади (уряду) та системи вищих судових органів. Державно-владні функції розподіляються між ними рівномірно. Уряд може успішно виконувати свої функції лише у тому разі, коли користується довірою парламенту, несучи перед ним відповідальність. Політична відповідальність уряду перед парламентом – одна з найяскравіших ознак цієї форми правління [1, с. 26].

Конституція України 28 червня 1996 р. закріпила модель змішаної республіки. Конституція України визначила Президента як главу держави. Це дає підстави говорити про нього як про уособлення держави й державної влади в цілому, а не якоїсь її гілки [8]. Відповідно до ст. 113 Конституції, вищим органом виконавчої влади в Україні є Кабінет Міністрів.

Порядок його формування відповідає т. зв. позапарламентській моделі створення уряду, за якої провідна роль у цій справі належить Президентові, а не парламенту [8]. Гострі дискусії з приводу структури українського парламенту завершилися побудовою за новою Конституцією України однопалатної Верховної Ради.

Теорія конституціоналізму виходить з того, що для забезпечення розвитку громадянського суспільства, належного функціонування правової системи необхідна стабільність Конституції. Проте Конституція не може бути незмінною, якщо її приписи не дають можливості розкрити потенціал народовладдя і не можуть застосовуватися у практичному житті [9].

Істотні зміни у функціонуванні та співвідношенні гілок державної влади, які відбулися після прийняття Конституції України 1996 р., свідчать про певну еволюцію у бік парламентаризації системи державного управління.

Наявна модель розподілення повноважень у державно-владному трикутнику «парламент – уряд – президент» в Україні відповідає засадам парламентсько-президентської республіки. Конституція України (ст. 83 і 114) визначає, що коаліція депутатських фракцій

вносить пропозиції щодо кандидатури Прем'єр-міністра Президенту України та кандидатур до складу уряду (окрім Міністра оборони й Міністра закордонних справ). За поданням Президента Верховною Радою України призначаються Прем'єр-міністр, Міністр оборони й Міністр закордонних справ, а за поданням Прем'єр-міністра – інші члени Кабінету Міністрів України [11]. Як свідчить зарубіжний досвід побудови парламентсько-президентських республік, винятки для глав держав стосовно внесення кандидатур окремих членів уряду зазвичай не передбачаються. Ч. 2 ст. 113 Конституції проголошує, що Кабінет Міністрів відповідальний перед Президентом і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених цією Конституцією [11]. Всі ці ознаки дають підстави говорити про те, що нині в Україні діє саме парламентсько-президентська форма правління [11]. Водночас значні повноваження Президента, наприклад, право вето, право призначати певних міністрів, право розпуску парламенту, право призупиняти дію актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності, свідчать про невідповідність класичній моделі парламентсько-президентської республіки [15, с. 45].

Аналіз практики конституціоналізму країн колишнього СРСР дозволяє зробити висновок про існування різних форм обрання Президента: населенням країни шляхом прямого голосування (наприклад, в Україні, Російській Федерації, Білорусі, Вірменії, Казахстані, Литві); парламентом або колегією виборців (наприклад, в Естонії); парламентом шляхом таємного голосування (наприклад, в Молдові). Президент також обирається парламентом у багатьох країнах Європи (наприклад, в Угорщині, Італії). У Німеччині Федеральний Президент обирається Федеральними зборами, які складаються наполовину з членів Бундестагу і представників ландтагів.

За даними С.К. Бостана, порівняльний аналіз конституційних моделей форм правління держав ЄС свідчить, що з 28 країн, що до нього входять, 15 мають парламентську форму правління, 12 – змішану республіканську і лише одна (Кіпр) – президентську зі своєю специфікою. Серед них, як ми бачимо, домінує парламентська форма правління [12 с. 34].

Критики сучасної української парламентсько-президентської форми правління небезпідставно зауважують, що сьогодні в Україні фактично існує дві вертикалі влади: президентська та парламентська, які нерідко дублюють функції одне одного і вдаються до протистояння. Крім того, традиційно напередодні президентських виборів в країні зростає політична та соціальна напруга (слід об'єктивно відзначити, що і перед парламентськими також, але не такою мірою). Прихильники парламентської форми правління для України вважають, що з переходом країни на цю модель правління значно зменшиться витрата фінансових, економічних і політичних ресурсів на утримання президентської вертикалі та на виборчу президентську компанію і, відповідно, буде усунено один із факторів чергового соціально-політичного протистояння. Пріоритетними для країни будуть лише вибори до парламенту, і після них подальшу долю країни визначатиме обрана народним волевиявленням парламентська більшість, яка і формуватиме уряд. На думку О. Петришина та С. Серьогіної, така модель передбачає високий рівень політичної та правової свідомості, міцну «політичну пам'ять» суспільства, що унеможливує відверте маніпулювання суспільною думкою з боку лідерів політичних партій. Вона передбачає роль глави держави не як керманіча, а насамперед як символу єдності нації, авторитетного гаранта неухильного дотримання усіма політичними гравцями вимог конституції. Нарешті, парламентарна республіка спирається на найголовніше – політично структурований представницький орган, який діє в умовах повної прозорості за чіткими, формалізованими юридичними процедурами [14 с. 58]. На перший погляд, ця система є ідеальною для держави. Але як відомо, панацеї від всіх хвороб на світі не існує, і парламентська форма правління, як і всі інші, має ряд недоліків. Недоліки парламентської системи, так само, як і недоліки президентської, є продовженням її переваг.

Нестійкість коаліцій у парламентських системах веде до зміни уряду, до нестійкості всієї політичної системи в цілому (характерний приклад цього дає Італія з її частими парламентськими кризами). Через необхідність витримування певної ідеологічної лінії в уряді

може спостерігатися нестача прагматизму. Крім того, незрозуміло, чи можливо нині, і якщо так, то яким чином, забезпечити перехід до нової форми правління. Для цього необхідне внесення змін до Конституції, що саме по собі може привести до серйозної та навіть небезпечної для держави політичної кризи.

Чи варто Україні встановити у себе таку форму правління? На думку С.К. Бостана, так, але в далекій перспективі [12, с. 34]. Сьогодні ж необхідно враховувати, що Україна є перехідною державою, якій властиві змішані (сегментарні) сутнісні і формальні ознаки. Це передбачає постановку завдань реформування тих чи інших інститутів держави, адекватних цим часовим реаліям. Запорукою ефективності означених перетворень є усвідомлення поетапності їх здійснення [12, с. 34].

Російський вчений В.В. Сорокін стверджує, що мінімальний термін цих етапів – тривалість життя трьох поколінь представників суспільства: старого, «проміжного» і нового, такого, що народилося в умовах нового конституційного ладу [13]. С.К. Бостан вважає, що зараз Україна перебуває на другому етапі, коли протягом ще одного покоління її форма державного правління має бути парламентсько-президентською [12, с. 34].

Висновки. Основними критеріями визначення республіканської форми правління є взаємовідносини парламенту, глави держави й уряду. Виходячи з цих критеріїв, можна виділити три основні види республік: президентську, парламентську та змішану, яка поділяється на президентсько-парламентську та парламентсько-президентську.

Головними ознаками президентської республіки є юридична відповідальність уряду перед президентом, парламентської – відповідальність уряду перед парламентом, змішаної – подвійна відповідальність уряду і перед президентом, і перед парламентом. Також однією з основних ознак парламентської республіки є обрання президента парламентом або ж спеціальною парламентською колегією.

Президент у парламентській республіці виконує представницькі функції і реальної влади не має.

Відповідно до вищевказаних критеріїв і ознак Україна є парламентсько-президентською змішаною республікою, але деякі елементи свідчать про невідповідність української моделі державного правління класичній моделі парламентсько-президентської республіки. Дійсна в Україні модель правління піддається небезпідставній критиці, в якій головним аргументом є наявність подвійної вертикалі влади – президентської та парламентської.

Оптимальною для України була б парламентська республіканська модель правління. Але нині, враховуючи складну політичну та соціальну ситуацію в державі, достатньо складний механізм внесення конституційних змін, а також неготовність більшої частини правлячої еліти до різкої зміни Конституції в розділі форми правління, вважаємо зміну форми правління в Україні неможливою. Виходячи з цього, пропонуємо такі заходи:

– Створити довгостроковий – терміном на 5 років – проект переходу України від змішаної до парламентської республіки, який включав би в себе також обов'язкове внесення змін до Конституції України.

– Державні мас-медіа повинні висвітлювати хід реформи форми правління та роз'яснювати її позитивні сторони.

– Вважаємо за доцільне провести всенародний референдум щодо зміни форми правління в державі.

Список використаних джерел:

1. Мяловицька Н.А. Автономія та її роль у державному будівництві (країни Європи): монографія. К. : Логос, 2009. 504 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Х. : Право, 2002. 432 с.
3. Протасова В.Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Х., 2007. 222 с.

4. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72–77.
5. *Semi-Presidentialism in Europe*. Ed. by R. Elgie. Oxford: Oxford University Press, 1999. P. 7.
6. Котюк В.О. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. К.: Атіка, 2005. 456 с.
7. Зазнаєв О.И. Дихотомія versus трихотомія: проблема типології систем правління в політології. URL: <http://www.ksu.ru/infres/poiitoiogy/zaznaev2.doc>.
8. Лисенков С.Л. Конституція України: Матеріали до вивчення. К., 1997. С. 95.
9. Линц Х.Дж. Достоинства парламентаризма. Пределы власти. 1994. №2. С. 49. №3. С. 58.
10. Тацій В.Я. Методологія конституційної реформи. *Урядовий кур'єр*. 2003. № 66.
11. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 01 вересня 2017 р. К.: ПАЛІВОДА А.В., 2017. 76 с.
12. Бостан С.К. Форма правління сучасної держави: проблеми історії, теорії, практики. Запоріжжя: Юрид. ін-т, 2005. 540 с.
13. Сорокин В.В. *Общее учение о государстве и праве переходного периода*: монографія. М., 2010. 424 с.
14. Петришин О., Серьогіна С. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57–60.
15. Сурганова Ю. Республіканська форма державного правління: сутність та особливості її різновидів крізь призму державного режиму. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації*. 2010. № 3. С. 39–45.

